

Ugyancsak megtalálható itt a CSKP állásfoglalása a Szovjetunió elleni agreszív hitlerista támadásról, valamint az 1941. július 18-án megkötött szovjet—csehszlovák megállapodásokról.

Számos irat tükrözi a csehszlovák kommunisták feladatait és munkáját a szovjet—csehszlovák katonai megállapodást (1941. szept. 27.) követően a Szovjetunió területén szervezendő csehszlovák alakulatok katonai, erkölcsi-politikai felkészítésében, nevelésében.

A szerkesztők közlik a moszkvai cseh nyelvű rádióadás több anyagát, Gottwald értékelését a csehszlovák katonák helytállásáról Szokolovónál, a párt irányelveit a hadsereg további szervezésére, a hitleri fasizmus elleni harcban való részvétel folytatására stb.

1944 nyár elején a párt moszkvai vezetősége kidolgozta a felszabadult területeken folytatódó hadseregszervezés elveit és módszereit. Ennek alapján valósult meg a csehszlovák hadsereg mozgósítása, feltöltése Csehszlovákia felszabadulásának időszakában.

Az 1945—1948 közötti évek dokumentumaiból mindössze kilenc iratot közöltek a szerkesztők, fontosságuk tekintetében azonban azok a párt katonapolitikájának alapokmányaihoz tartoznak. Hasznos volt az 1945. évi ún. kassai kormányprogram újbóli közreadása, mert történelmi jelentőségét és hatását a csehszlovák társadalom felszabadulás utáni fejlődésére a reakciós elemek az 1968-as események idején erősen megkérdőjelezték.

Az utolsó fejezet az 1948—1976-os időszakot fogja át. Megtalálható benne a népi demokratikus hadsereg építésének programja (1948), az 1949. évi honvédelmi törvény. kivonat a Varsói Szerződés egyezményéből, az 1968. október 27-i törvényerejű rendelet a csehszlovák fő-

deráció megteremtéséről, a párt központi bizottsága 1968. november 17-i plenáris ülésén elfogadott irányelvek a párt feladatairól, az 1969. január 31-én elfogadott törvény szövege a Honvédelmi Állami Tanács létrehozásáról és hatásköréről. Teljes terjedelemben ismerteti a kötet a központi bizottság 1971. március 19-i állásfoglalását a Csehszlovák Szövetségi Szocialista Köztársaság egész lakosságát átfogó honvédelmi nevelés egységes rendszeréről. A határozat többek között foglalkozik a tudományos kutatás feladatairól a hazafias, internacionalista, honvédelmi nevelés eszmei-politikai és szakmai segítségével és erősítésében.

A fejezet szemelvényeket közöl a párt-konferenciákon, kongresszusokon elhangzott beszédekből, felszólalásokból, idézi a határozatok katonapolitikai és honvédelmi vonatkozású részeit. Az utolsó irat Martin Dzur hadseregtábornok, honvédelmi miniszternek a párt XV. kongresszusán (1976. április) elhangzott felszólalásának szövege.

Az ismertetett kötet zömmel már más kötetekben megjelent dokumentumokat tartalmaz. Ez a körülmény azonban egyúttal növeli is a kiadvány értékét, mivel új válogatásban összegezi a Csehszlovák Kommunista Párt katonapolitikájának legfontosabb dokumentumait, történelmi folyamatában láttatja a párt katonapolitikájának és a csehszlovák hadsereg fejlődésének főbb problémáit és állomásait.

Igen hasznos lett volna éppen ezért, ha a szerkesztők megfelelő jegyzetapparátussal adják közre a dokumentumválogatást, mert ezzel megkönnyíthették és elősegíthették volna a téma iránt érdeklődők átfogóbb tájékozódását.

Godó Ágnes

SZOVJETSZKIJ TŰL V VELIKOJ OTYECSESZTVENNOJ VOJNYE

(Izdatyelsztvo „Müszl”, Moszkva, 1974. I. k. 294, II. k. 366 o.)

A szerzői munkaközösség — melynek számos tagja személyes résztvevője volt a népgazdaság háborús vágányokra való átállítását, a haditermelés megszervezését szolgáló hatalmas munkának — kétkötetes tanulmánygyűjteményében a szovjet hátországot mint a győzelem kivívásá-

nak alapját mutatja be. (A szovjet hátország a Nagy Honvédő Háborúban.)

Az első kötet a hátország általános háborús problémáival foglalkozik. Poszpelov akadémikus „Szilárd hátország a győzelem alapja” című bevezető tanulmányában azt az emberfeletti küzdelmet

ábrázolja, melyet a szovjet nép a párt vezetésével a honvédelem anyagi bázisának megteremtéséért folytatott. Amilyen mértékben nőtt a Szovjetunió elleni támadás veszélye, úgy bontakozott ki egyre szélesebben a haditermelés. Az ötéves terv három éve alatt az ipari termelés évente összességében 13 százalékkal, ezen belül a hadiipari 39 százalékkal nőtt. Bővültek az állami tartalék- és mozgósítási készletek. Számos érdekes adat felsorakoztatásával arra a következtetésre jut a szerző, hogy a Szovjetunió 1941 nyarára olyan szilárd hadiipari bázissal rendelkezett, amely képes volt a Vörös Hadsereg és Haditengerészeti Flotta alapvető igényeinek kielégítésére.

D. M. Kukin: „A Szovjetunió népgazdaságának párt- és állami irányítása a háború előestéjén és a háború alatt” című cikkében gazdag tényanyaggal bizonyítja, hogy a párt vezető szerepe — a lenini tanítások szellemében — kifejezésre jutott a népgazdaság minden területén. A Politikai Bizottság és a Honvédelmi Népbizottság együttes ülésein döntöttek valamenynyí fontosabb népgazdasági kérdésben; a Központi Bizottság tagjainak zöme és póttagjainak több mint a fele rendkívüli megbízottként vett részt a hadigazdaság megszervezésében.

„Az Állami Honvédelmi Bizottság és az összehangolt hadigazdaság létrehozásának problémái” (A. M. Belikov), „A munkásküldöttek tanácsai az 1941–1945-ös években” (G. B. Kulikov), „A szovjet szakszervezetek munkája a hárországhban” (I. I. Belonoszov), „A háország komszomolistái — a frontért” (E. M. Tyaszelnjyikov) című tanulmányok feltárják a népgazdaság állami irányításának rendszerét, az ország politikai, gazdasági és háborús tevékenységével kapcsolatos egész irányító munka centralizálását az Állami Honvédelmi Bizottság kezében, a munkásküldöttek tanácsai működésének sokoldalúságát és számos új adatot hoznak a szakszervezetek munkájáról. Bemutatják a munkaerő mozgósítását a hadiiparban, a szakképzett káderok felkészítését, a munkaverseny megszervezését, a belső tartalékok feltárását és bevonását a népgazdaságba, a termelés területén kibontakozó újító-ésszerűsítő munkát, a honvédelmi alapok szervezését stb.

Az ifjúság önfeláldozó munkája a Szovjetunió, a lenini Komszomol történetének legragyogóbb példái közé tartozik. 1941 őszén szerveződtek az ifjúsági brigádok azzal a jelszóval, hogy a munkában ugyanolyan helytállás szükséges, mint a

harcmezőn. A Komszomol a párt segítője volt a hadigazdaság fejlesztése területén is. Fiúk és lányok százazrei dolgoztak a „Mindent a frontért, mindent a győzelemért” mozgalomban. Az ipar főbb ágazataiban a fiatalok részaránya 40–60 százalékra nőtt.

Az „Ideológiai és politikai tömegmunka a háországban” (G. D. Komkov), valamint „A munkásfiatalok politikai nevelése a háország éveiben” (A. A. Zirina) című tanulmányok a szakmai és erkölcsi-politikai felkészítésről, a párt, a Komszomol, a szakszervezetek e területen kifejtett munkájáról adnak képet.

Több cikk foglalkozik az egyes körzetek, területek és köztársaságok (Ukrajna, urali és sztálingrádi terület) munkájával. A szerzők személyes benyomásai, a helyi levéltárak dokumentumanyaga értékes alapja a publikációknak. Számos adat most került első ízben nyilvánosságra.

„A szovjet nép gazdasági győzelme a fasiszta Németország felett” című tanulmány (G. Kravcsenko) összeveti a szovjet háország dolgozóinak hősiességét a háország ellenesség háországával. A szerző hangsúlyozza a szocialista gazdasági rendszer fölényét és bemutatja, hogy a rendkívül súlyos körülmények között hogyan tudta a szovjet nép háország vágányokra átállítani a népgazdaságot, majd az ellenség feletti fölényt elérni. A Szovjetunió — az ipar alapvető ágazatainak termelési kapacitását tekintve — elmaradt Németország mögött, amelynek egész Nyugat-Európa dolgozott, mégis megelőzte azt a fejlődés útjében és a haditermelés abszolút szintjében.

A Szovjetunió gazdasági fölénye végső soron abban jutott kifejezésre, hogy a haditechnikai eszközök gyártási volume ne meghaladta az arcvonalon elszenvedett veszteségek mérvét, ugyanakkor az ellenség ipara már nem volt képes a veszteségek pótlására. Ennek köszönhető, hogy a haditechnikai erőviszonyok egyre inkább a szovjet hadsereg javára változtak.

I. Golusko altábornagy „A Szovjetunió Fegyveres Erőinek hadtápjá a Nagy Honvédó Háország éveiben” című tanulmánya szemléltetően mutatja be a hadtáp sokrétű és elképzelhetlenül nehéz munkáját, amely felölelte az anyagi ellátás eszközeinek eljuttatását a csapatokhoz, vasutak és közutak építését és helyreállítását, repülőterek és raktárak létesítését, a technikai és a ruházati felszerelés javítását, a katonai kórházrendszer fenntartását stb. A háország éveiben a hadsereg és a flotta hadtápjá pél-

dául 10 millió tonna lőszert vett át az ipartól, tárolt és juttatott el a csapatok első vonalába.

A működő hadsereg üzemanyagfelhasználása a háború éveiben 13,3 millió tonnát tett ki. A fegyveres erők hadtápjának gépjármű szállító szolgálata 145 millió tonna súlyú különböző hadianyagot és felszerelést mozgatott meg. A közúti javító szolgálat 2 millió gépjárművet és mintegy 100 ezer kilométer közutat állított helyre — vagyis a Szovjetunió háború előtti úthálózatának 70 százalékát. A légerő kiszolgálására 6 ezer repülőtér létesült. Az orvos-egészségügyi szolgálat gyógykezelés után a sebesültek mintegy 72 százalékát és a betegek 90 százalékát bocsátotta vissza a harcoló alakulatokhoz; ez a mennyiség sokkal több, mint amit a hadseregek története valaha is ismert.

A második kötetben azok a kérdések kaptak helyet, amelyek közvetlenül a gazdaság háborús vágányokra való átállítását, az ipar, a közlekedés és a mezőgazdaság fő ágazatainak munkáját, a káderbiztosítást és a munkaerőtartalékok felhasználását, az egyes köztársaságok, fontosabb ipari központok és körzetek gazdaságának fejlődését, a győzelem érdekében kifejtett tevékenységüket érintik.

A tanulmányok hű képet adnak a háború kezdetén kialakult nehéz helyzetéről, amelyben az ipar áttelepítése és az új termelési bázis kialakítása, a hadiipar felfuttatása megvalósult, de a munkások, parasztok és értelmiségiek szinte emberfeletti munkahőstetteiről is.

M. G. Pervuhin (a Népbiztosok Tanácsa és a Kiürítési Tanács akkori elnökhelyettese) az ipari üzemeknek a nyugati körzetekből a hátszágba való áttelepítéséről ír. 1941 második felében az arcvonal menti körzetekből 1523 gyárat, ezen belül 1360 nagyüzemet, elsősorban hadiipari rendeltetésűeket telepítettek át. A gyári berendezésekkel együtt a szakemberek és családjaik is áttelepültek. Az 1,5 millió vasúti kocsit kitevő termelőerő átcsoportosításához hasonló a történelem még nem ismert. Pozitív tényként említhető, hogy az üzemek áttelepítésével egyidőben folyt az ország keleti területein a haditermelés felfuttatása.

A népgazdaság vezető ágazatainak irányító személyiségei mutatják be a könyvben az energetika, a fémkohászat, a szénbányászat, a haditechnika gyártásának fejlesztését a keleti területeken. Adatokat közölnek a termelési kapaci-

tás növelésének gyors üteméről, a népgazdasági építő- és helyreállító munka óriási arányáról, mint a gazdasági potenciál folyamatos erősítésének és fejlesztésének alapjáról. Az Építésügyi Népbiztosság és más népbiztosságok hatáskörében csupán az 1942—44-es években 2250 nagyüzemet állítottak munkába az ország keleti területein; a felszabadított területeken hatezer üzemet állítottak helyre, 5860 km új vasútvonalat építettek.

A munkaerőtartalékokat illetően a Szovjetunió rendkívül nehéz helyzetbe került. Miután az ellenség az ország jelentős területeit tartotta megszállva, az ország lakossága 190,7 millióról 130 millióra csökkent. Milliók harcoltak az arcvonalakon. 1942-ben a munkások és alkalmazottak száma 18,4 millióra csökkent, ezen belül az iparban 7,2 millióra. Ez a mutató bizonyítja, hogy az ország fejlődésében mintegy 11 évet esett vissza.

V. B. Telpuhovszkij cikke röviden, de meggyőzően világítja meg ezt a kérdést.

A munkaerőtartalékok problémájának megoldása érdekében a szovjet kormány gazdasági és adminisztratív rendszabályokhoz volt kénytelen folyamodni: megnövelte a munkanap hosszát, megszüntette a szabadságolást, a hadiipari ágazatok munkaerőellátása érdekében a szakmunkások egy részét felmentette a katonai szolgálat alól. A védelmi ipar munkásait a háború időtartamára mozgósított állománynak tekintették és a különböző üzemek számára lebiztosították, a közlekedésben is katonai igazgatást vezettek be.

A vasutasok hőstetteit G. A. Kumanjev, I. V. Kovaljev és P. A. Kabanov mutatja be. A katonai szállítások terjedelme a háborúk történetében eddig nem ismert méreteket öltött — 19714 ezer vasúti kocsi, vagyis 443 213 szerelvényt tett ki. A vasúti szállítás még a háború legkritikusabb napjaiban is képes volt az arcvonal és a hátszág legégetőbb szükségleteinek kielégítésére. A háború első hónapjaiban a két legfontosabb feladat — a csapatok hadászati felvonultatása és az iparnak a hátszágba való áttelepítése — végrehajtására összpontosította erejét.

A Szovjetunió népeinek hősiei kitaratását, az arcvonalnak nyújtott segítségét mutatják be M. V. Koval. G. I. Olehnovics, G. A. Sadzsusz és K. J. Varasinszkasz cikkei, amelyek az ellenség megszállása alá került köztársaságokról szólnak. Az ellenségnek nem sikerült a szovjet

nép akaratát, ellenállását megtörnie, a területablók elleni harc nem szűnt meg a megszállás alatt, a felszabadítás után pedig a dolgozók rövid idő alatt helyreállították a termelést és óriási segítséget nyújtottak az arcvonalnak.

A kétkötetes munka összességében világos képet nyújt a háborús időszak súlyos megpróbáltatásairól az arcvonalakon és a hátszágban egyaránt, a szovjet nép állóképességéről, önfeláldozásáról és

hőstetteiről. Meggyőzően bizonyítják a tanulmányok adatai, hogy a kommunista párt, a faszizmus elleni harc lelkesítője és szervezője, a legsúlyosabb körülmények között is mozgósítani tudta a szovjet nép összes erőit és azt egyetlen célra, az ellenség feletti győzelem kivívására összpontosította. A szovjet hátszág volt a nagy győzelem anyagi és szellemi alapja.

Nádor Tibor

GODÓ ÁGNES

MAGYAR—LENGYEL KAPCSOLATOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

(Zrínyi Katonai Kiadó—Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976. 447 o.)

Látszólag hálás feladat, de igen nehéz dolog a második világháború alatti lengyel—magyar kapcsolatokról írni. Bátor vállalkozás szembe nézni a köztudatban az idők folyamán kialakult és az események eltérő megítélésén alapuló, illúzióktól, előítéletektől, sőt torzításoktól sem mentes képpel. Tovább bonyolítja a feladat kényes voltát, hogy az események még élő résztvevőinek érzékenységevel, saját szerepükről kialakított és vallott, nem mindig elfogulatlan nézeteivel, véleményével is számolni kell. Godó Ágnes nézett szembe mind ezen nehézségekkel. Az elkészült munka a marxista magyar hadtörténetírás jelentős eredménye. Régi adósságot törlesztve, tudományosan megalapozott, gazdag forrásbázison nyugvó valós képet és értékelést ad a háború alatti lengyel—magyar kapcsolatokról. Az események mélyére ásva, azok mozgató rugóinak bemutatásával sikerült felszámolnia a témához kapcsolódó tévhiteket és kialakítania a kapcsolatok torzításoktól mentes valódi értékrendjét, ami a könyv legnagyobb érdeme.

A monográfia bevezető része önmagában is megálló, jelentős vállalkozás. A magyar olvasó összefoglaló, de ugyanakkor igen árnyalt képet kap a második világháború alatti, számára ez ideig csak részleteiben és felületesen ismert lengyel ellenállásról. A szerző sok éves alapos kutatómunkájának eredményeképpen vi-

lágítja meg és hozza közel az olvasóhoz a lengyel ellenállás és partizánharc 1939—1945 közötti eseményeit, azok hátterét és összefüggéseit, amelyek nélkül a magyarországi lengyel menekültek tevékenységének motivációja nehezen lenne megérthető. Az igen gazdag bevezető rész részletes taglalása egy önálló ismertetés feladata is lehetne. A tényekben és gondolatokban gazdag feldolgozásból nehéz bármit is kiemelni, azonban — anélkül, hogy ezzel valamilyen értékrendet állítanánk fel — témánk aspektusából vizsgálva, a lengyel ellenállási mozgalom kialakulásának körülményeiről, különböző politikai indíttatású és célú csoportjainak törekvéseiről, a lengyel emigrációval fenntartott kapcsolataikról kapott információk a legfontosabbak. Magyarzatot talál az olvasó sok olyan, a lengyel ellenállással kapcsolatos jelenségre, amelyek előtt ez ideig még a témában viszonylag járta-sabb olvasó is tanácstalanul állt.

A recenziens a továbbiakban sem vállalkozhat arra, hogy a bonyolult és szerteágazó események pontos, de ugyanakkor élményszerű és meggyőző leírásában gazdag monográfia megközelítően is teljes ismertetésére vállalkozzon, csak arra szorítkozhat, hogy elsősorban az általa legfontosabbnak vélt részletekre, konklúziókra hívja fel a figyelmet.

Az 1939-es összeomlás után tömegesen érkeztek Magyarországra a lengyel me-